

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Кафедра загальної та прикладної екології і зоології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи

_____ Н.А. Грозовська
“ _____ ” _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВСП 3.5 «Великий практикум з прикладної ентомології»

Напрямок підготовки 8.04010201 «Біологія»

Спеціалізація прикладна ентомологія

Факультет біологічний

Запоріжжя – 2012 рік

Робоча програма «Великий практикум з прикладної ентомології» для студентів спеціальності 8.04010201 «Біологія». – 2012 року. - 11 с.

Розробники: Горбань В.В. доцент кафедри загальної та прикладної екології і зоології, к.б.н.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри загальної та прикладної екології і зоології
Протокол від 27 серпня 2012 року № 1

Завідувач кафедри _____ О.Ф. Рильський

Схвалено науково-методичною радою біологічного факультету

Протокол від 27 серпня 2012 року № 1

Голова _____ Н.І. Лебедева

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 9	Галузь знань 0401 «Природничі науки»	Цикл дисциплін за вибором студента	
Модулів – 2	Спеціальність: 8.04010201 «Біологія»	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне семестрове завдання – презентація		Семестр	
Загальна кількість годин - 324		1 -й	1 -й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 6 самостійної роботи студента - 6	Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр	Лабораторні	
		104 год.	40 год.
		Самостійна робота	
		110 год.	210 год.
		Індивідуальні завдання:	
		110 год.	74 год.
		Вид контролю: залік	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 1/2

для заочної форми навчання – 1/4

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення практичних аспектів відтворення культур комах з вказаними властивостями в умовах лабораторії. Студенти отримують систематичні та глибокі знання щодо особливостей зоокультури комах в штучних умовах; зміни екологічних процесів та їх адаптивне значення у прикладному аспекті.

Завдання вивчити паразитичні види, їх біологічні особливостей, методи боротьби та створення лабораторних культур і препаратів. Курс надає практичні навички щодо роботи з лабораторними культурами комах та інших безхребетних тварин, відбір початкового біологічного матеріалу, введення біоматеріалу в техноценоз і створення початкової популяції, закладення маточної культури для тривалого відтворення комах тощо.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- особливості відбору введення в техноценоз первинного біологічного матеріалу,
- створення початкової популяції,
- надання комахам, що розводяться, певних властивостей,
- біологічні особливості тварин з паразитичним способом життя,
- адаптаційні утворення тощо.

вміти:

- здійснювати відбір первинного біологічного матеріалу,
- оцінювати стан популяції,
- проводити типізацію та стандартизацію культур та контролювати їх якість,
- викривати безхребетних та хребетних тварин на наявність паразитів,
- робити тимчасові мікропрепарати.

1. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Особливості біології безхребетних.

Тема 1. Найпростіші.

Тема 2. Тип Плоскі черв'яки.

Тема 3. Круглі черви.

Тема 4. Паразитичні членистоногі.

Тема 5. Оцінка сезонних і добових біологічних ритмів комах, дослідження діапаузуючих фаз комах.

Змістовий модуль II. Структура та стан популяції залежно від факторів.

Тема 6. Виявлення хворих комах та методи діагностики їх захворювань на першому етапі розведення.

Тема 7. Залежність поведінки, формування життєвих форм, швидкості та тривалості онтогенезу, чисельності популяції та поведінки комах від впливу абіотичних факторів.

Тема 8. Визначення та оцінка чисельності комах, оцінка вікової та просторової структури.

Тема 9. Аналіз зараженості популяції комах паразитами та пошкодження.

Тема 10. Оцінка стану популяції комах за якістю яєць та співвідношенню статей при виборі початкового біологічного матеріалу.

2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	л		п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Особливості біології безхребетних.												
Тема 1. Найпростіші.	21			10		11	25			4		21

Тема 2. Тип Плоскі черв'яки.	21			10		11	25			4		21
Тема 3. Круглі черви.	21			10		11	25			4		21
Тема 4. Паразитичні членистоногі.	22			11		11	25			4		21
Тема 5. Оцінка сезонних і добових біологічних ритмів комах, дослідження діапаузуючих фаз комах.	22			11		11	25			4		21
Разом за змістовим модулем 1	107			52		55	125			20		105
Змістовий модуль 2. Структура та стан популяції залежно від факторів.												
Тема 6. Виявлення хворих комах та методи діагностики їх захворювань на першому етапі розведення.	21			10		11	25			4		21
Тема 7. Залежність поведінки, формування життєвих форм, швидкості та тривалості онтогенезу, чисельності популяції та поведінки комах від впливу абіотичних факторів.	21			10		11	25			4		21
Тема 8. Визначення та оцінка чисельності комах, оцінка вікової та просторової структури.	21			10		11	25			4		21
Тема 9. Аналіз зараженості популяції комах паразитами та пошкодження.	22			11		11	25			4		21
Тема 10. Оцінка стану популяції комах за якістю яєць та співвідношенню статей при виборі початкового біологічного матеріалу.	22			11		11	25			4		21

Разом за змістовим модулем 2	107		52	55	125		20		105	
Усього годин	214		104	110	250		40		210	
ІНДЗ	110			110	74			74		
Усього годин	324		104	110	110	324		40	74	210

6. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Особливості біології безхребетних.			
1	Найпростіші.	10	4
2	Тип Плоскі черв'яки.	10	4
3	Круглі черви.	10	4
4	Паразитичні членистоногі.	11	4
5	Оцінка сезонних і добових біологічних ритмів комах, дослідження діапаузуючих фаз комах.	11	4
Змістовий модуль 2. Структура та стан популяції залежно від факторів.			
6	Виявлення хворих комах та методи діагностики їх захворювань на першому етапі розведення.	10	4
7	Залежність поведінки, формування життєвих форм, швидкості та тривалості онтогенезу, чисельності популяції та поведінки комах від впливу абіотичних факторів.	10	4
8	Визначення та оцінка чисельності комах, оцінка вікової та просторової структури.	10	4
9	Аналіз зараженості популяції комах паразитами та пошкодження.	11	4
10	Оцінка стану популяції комах за якістю яєць та співвідношенню статей при виборі початкового біологічного матеріалу.	11	4
	Всього	104	40

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
Змістовий модуль 1. Особливості біології безхребетних.			
1	Найпростіші.	11	21
2	Тип Плоскі черв'яки.	11	21
3	Круглі черви.	11	21
4	Паразитичні членистоногі.	11	21
5	Оцінка сезонних і добових біологічних ритмів комах, дослідження діапаузуючих фаз комах.	11	21
Змістовий модуль 2. Структура та стан популяції залежно від факторів.			
6	Виявлення хворих комах та методи діагностики їх	11	21

	захворювань на першому етапі розведення.		
7	Залежність поведінки, формування життєвих форм, швидкості та тривалості онтогенезу, чисельності популяції та поведінки комах від впливу абіотичних факторів.	11	21
8	Визначення та оцінка чисельності комах, оцінка вікової та просторової структури.	11	21
9	Аналіз зараженості популяції комах паразитами та пошкодження.	11	21
10	Оцінка стану популяції комах за якістю яєць та співвідношенню статей при виборі початкового біологічного матеріалу.	11	21
	Всього	110	210

9. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання здається у вигляді презентації. Кількість слайдів 10-15 слайдів. Оформлення здійснюється за методичними рекомендаціями оформлення дипломних і курсових робіт біологічного факультету.

1. Цілі і задачі технічної ентомології.
2. Основні етапи створення культур комах.
3. Які види комах і з якою метою вирощують штучним шляхом.
4. Фактори середовища та їх вплив на комах.
5. Регулююча та модифікуюча дія харчового фактору на динаміку чисельності комах.
6. Роль діпаузи в адаптації комах до несприятливих умов існування.
7. Вплив підвищеної щільності популяції на виживання різних фаз розвитку комах.
8. Взаємодія комах з мікроорганізмами.
9. Позитивні якості та недоліки доместикації комах.
10. Основні методи обліку чисельності комах.
11. Кількісні методи оцінки стану популяції комах.
12. Про які зміни в популяції комах свідчить потемніння забарвлення.
13. Як визначити стать комах на стадії лялечки та імаго.
14. Анатомо-морфологічний метод оцінки якості яєць комах.
15. Сезонні ритми в життєдіяльності комах.
16. Добова життєдіяльність комах.
17. Паразитуючі види комах-ентомофагів.
18. Хижі види комах-ентомофагів.
19. Етапи селекції комах.

10. Методи навчання

За джерелами знань використовують такі методи навчання: словесні – розповідь, пояснення, інструктаж; наочні – мультимедійні лекції, демонстрація, ілюстрація; практичні – лабораторна робота, екскурсія вправи.

За характером логіки пізнання використовуються такі методи: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний.

За рівнем самостійної розумової діяльності використовуються методи: проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

11. Методи контролю

Усний контроль у вигляді індивідуального та фронтального опитування. Письмовий контроль у вигляді модульних робіт, самостійних письмових робіт та поточного тестування.

Підсумковий контроль у вигляді заліку проводяться письмово.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль знань			Залік	Сума
Контрольний модуль 1	Контрольний модуль 2	Індивідуальне завдання	20	100
30	30	20		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ЗА ШКАЛОЮ ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)		

РОЗПОДІЛ БАЛІВ ЗА ВИДАМИ РОБОТИ ТА ФОРМАМИ КОНТРОЛЮ

Об'єктом рейтингового оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни, засвоєння якого перевіряється під час контролю. Критерії комплексного оцінювання повинні доводитися до студентів на початку викладання навчальної дисципліни. *Максимально можлива бальна оцінка, яку може набрати студент за всі модулі дисципліни, дорівнює 100 балам.* Система бальних оцінок лабораторних і практичних знань та опанування практичних навичок:

Лабораторні (практичні) роботи містять в собі індивідуальні (лабораторні або практичні) завдання з кожної теми модулю. За результатами виконання і захисту всіх лабораторних робіт студент одержує *бальну оцінку* за практикум з даного модулю, яка заноситься до *системи рейтингу* (максимально 12 балів). Лабораторна робота за кожною темою модуля повинна бути оформлена у лабораторному журналі та здана викладачеві до встановленого планом терміну. Виконана лабораторна робота комплексно оцінюється викладачем, враховуючи такі *критерії*:

- повнота розкриття питання;
- правильність відповідей (правильне, чітке, достатньо глибоке викладення теоретичних понять);
- ступінь усвідомлення програмного матеріалу і самостійність міркувань;
- новизна навчальної інформації; рівень використання наукових (теоретичних знань);
- вміння користуватися засвоєними теоретичними знаннями;
- акуратність виконання роботи;
- цілісність, систематичність, логічна послідовність, уміння формулювати висновки;
- правильне оформлення рисунків;
- акуратність оформлення роботи;
- підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки, різних технічних засобів тощо.

Результат виконання і захисту студентом кожної лабораторної роботи оцінюється окремо за такою шкалою:

- *10-12 балів*: всі завдання лабораторної роботи повністю виконані без помилок; відповідає виявленню студентом всебічного системного і глибокого знання програмного матеріалу;

засвоєнню ним основної і додаткової літератури; чіткому володінню понятійним апаратом, методами, методиками та інструментами, передбаченими програмою дисципліни; вмінню використовувати їх для вирішення як типових, так і нетипових практичних ситуацій; виявленню творчих здібностей в розумінні, викладі та використанні навчально-програмного матеріалу;

- *6-9 бали*: всі завдання лабораторної роботи повністю виконані без суттєвих помилок; відповідає виявленню знань основного програмного матеріалу; засвоєнню інформації в межах лекційного курсу; володінню необхідними методами, методиками та інструментами, передбаченими програмою; вмінню використовувати їх для вирішення типових ситуацій, припускаючи окремих незначних помилок;

- *4-6 бали*: більше 30 % всіх завдань лабораторної роботи виконано не вірно; відповідає виявленню значних прогалин у знаннях основного програмного матеріалу; не досить упевненому володінню окремими поняттями, методиками та інструментами, про що свідчать принципові помилки під час їх використання.

Захист лабораторної роботи *зараховується* студентові, якщо він отримав більше 9 балів. В іншому разі, студенту повертається робота на доопрацювання.

Бальна система стимулювання активності студентів (максимально 6 балів). Ця система додаткових балів вводиться з метою заохочування студентів до планомірної, систематичної роботи по вивченню теоретичного матеріалу і оволодінню ними знаннями і вміннями, передбаченими даною дисципліною, а також з метою стимулювання відвідування занять та заохочування їх до творчого підходу при розв'язанні практичних завдань лабораторного практикуму. Вона передбачає наступну систему бальних оцінок:

- відвідування аудиторних занять - 3 бали;

- захист практичної (лабораторної) роботи на першому тижні після видачі завдання - 1 бал;

- відповідь на всі питання тесту з першого разу - 2 бал.

Наприкінці вивчення модулю кожен студент виконує завдання поточного модульного контролю, за результати виконання одержує *бальну оцінку* (максимум 12 балів), яка заноситься до *системи рейтингу*.

До видів поточного модульного контролю належать:

- усне опитування;

- виконання письмових контрольних робіт;

- тестові випробування;

- захист індивідуальних завдань.

Критеріями оцінювання можуть бути:

а) при усних відповідях:

- повнота розкриття питання;

- логіка викладення, культура мови;

- чіткості, виразності викладу

- впевненість, емоційність та аргументованість;

- використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань тощо);

- аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки.

б) при виконанні письмових завдань:

- повнота розкриття питання;

- цілісність, систематичність, логічна послідовність, вміння формулювати висновки;

- акуратність оформлення письмової роботи;

- підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки, різних технічних засобів (плівок, слайдів, приладів, схем тощо).

Тестові випробування складаються з тестових завдань. Результат виконання і тестів

оцінюється за такою шкалою:

- 9-12 балів - студент вірно відповідає не менше ніж на 90% тестових завдань;
- 5-8 балів - студент вірно відповідає не менше ніж на 60% тестових завдань;
- 0-4 балів - студент вірно відповідає не менше ніж на 30% тестових завдань.

Тест вважається пройденим успішно і зараховується студентові, якщо він набрав для залікових

дисциплін не менше 6 балів, а для екзаменаційних дисциплін не менше 9 балів.

Для виконання *індивідуального завдання* студент повинен узгодити номер власного варіанту з викладачем. Результати виконання індивідуального завдання також заносяться до *системи рейтингу* (максимально 20 балів) та оцінюються згідно наступних критеріїв:

- повнота розкриття питання;
- цілісність, систематичність, логічна послідовність, уміння формулювати висновки;
- акуратність оформлення письмової роботи;
- підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки, різних технічних засобів (плівок, слайдів, приладів, схем тощо);
- захист виконаного індивідуального завдання.

Результат виконання і захисту студентом кожної індивідуального завдання оцінюється за такою шкалою:

- 16-20 балів робота виконана згідно всіх вимог: рокопис на 8-10 листів, зі змістом, зі списком літературних джерел, висновками, чітко структурована та студент може вільно вести дискусію на досліджувану тему.

- 11-15 балів наявні незначні помилки в оформленні та студент не вільно володіє матеріалом.

- 6-10 балів помилки в оформленні студент лише тільки декларує свій рукопис.

- 0-5 балів студент лише представив роботу.

Підсумковий модульний (семестровий) контроль у формі екзамену. Залік може проводитися для покращання оцінки, отриманої за результатами поточного рейтингового контролю.

Залік складається з трьох завдань: теоретичного, практичного та тестового.

Результат виконання теоретичного та практичного завдань оцінюється кожне за такою шкалою:

- 15-12 балів виставляється студенту тоді, коли його відповідь бездоганна за змістом, формою, обсягом. Це означає, що студент в повній мірі за програмою засвоїв увесь навчальний матеріал, викладений в підручниках та інших джерелах і на практичних, семінарських заняттях, дає бездоганні і глибокі відповіді на поставлені запитання, а також показує знання не лише основної, а й додаткової літератури, першоджерел, наводить власні міркування, робить узагальнюючі висновки, використовує знання з суміжних, галузевих дисциплін, вміє пов'язати вивчений матеріал з реальною дійсністю і доцільно використовує його для аналізу практичних завдань.

- 11-8 бали передбачає також високого рівня знань, навичок і вмінь. При цьому відповідь досить повна, логічна, з елементами самостійності, але містить деякі неточності, або пропуски в неосновних питаннях. Можливе слабке знання додаткової літератури, недостатня чіткість в визначенні понять.

- 7-4 бали передбачає наявність знань лише основної літератури, студент відповідає по суті питання, і в загальній формі розбирається у матеріалі, але відповідь неповна, неглибока, містить неточності, дає недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність викладу матеріалу, відчуває труднощі, застосовуючи знання при рішенні практичних завдань.

- 3-0 бали ставиться, коли студент не знає значної частини програмного матеріалу, допускає

суттєві помилки при висвітленні понять, на додаткові питання відповідає не по суті, робить велику кількість помилок в усній відповіді.

Тестове завдання складається з 5 тестів, які оцінюються в 1 бал кожний. Студентові, який не з'явився в продовж навчального семестру на поточний модульний контроль згідно із встановленим кафедрою графіком, *виставляється незалік з відповідного модуля*. Студент, який не отримав заліки з двох модулів, *не допускається до складання заліку з дисципліни*.

13. Методичне забезпечення

1. Воронова Н.В., Горбань В.В. Лабораторний журнал з курсу «Методи польових досліджень» для студентів і курсу спеціальності «Біологія» – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – 24 с.
2. Варіанти модульних завдань.
3. Мультимедійні лекції.
4. Варіанти завдань для самостійної та індивідуальної роботи студентів.
5. Теоретичні питання до екзамену.

14. Рекомендована література

Основна

1. Н. В. Воронова, В. В. Горбань, В. І. Павліченко Кровосисні двокрили (Diptera) степового Придніпров'я. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – 207 с.
2. Дунаев Е.А. Методы еколого-ентомологических исследований. – М.: МосгорСЮН, 2000. – 44 с.
3. Жуков О. В., Пилипенко О. Ф. Паразитологія. – Д.: РВВ ДНУ, 2001. – 76 с.
4. Паразитизм як біологічне явище: Навчальний посібник / Гоженко В. О., Корж О. А., Воронова Н. В., Тітова Л. М. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 130 с.
5. Фасулати К.К. Полевое изучение наземных беспозвоночных. – М.: Высшая школа, 1971. – 424 с.
6. Шевченко А.К. и др. Методические рекомендации по организации борьбы с гнусом в УССР. – Запорожье, 1985. – 15 с.
7. Учебник медицинской энтомологии / Под ред. В.Н. Беклемишева. – М.: Медгиз, 1949. – Ч. 1. – 490 с.
8. Ємчук Є. М. Фауна України. Іксодові кліщі. – Київ: АН УРСР, 1960. – 164 с.
9. Благовещенский Д. И. Отряд Aporlura - вши // Определитель насекомых Европейской части СССР. - М.-Л.: Наука, 1964. – Т.1. – С. 324-334.
10. Юркіна В. І. Фауна України. Блохи. – Київ: АН УРСР, 1961. – 152 с.

Додаткова

1. Константинов А.С. Общая гидробиология. – М., 1967. – 431 с.
2. Учебник медицинской энтомологии / Под ред. В.Н. Беклемишева. – М.: Медгиз, 1949. – Ч. 1. – 490 с.
3. Руководство по медицинской энтомологии / Под ред. В.П. Дербеневой-Уховой. – М., 1974. – 360 с.
4. Жадин В.И., Герд С.В. Реки, озера и водохранилища СССР, их фауна и флора. – М., 1961. – 349 с.
5. Зимин Л. С. Определитель личинок синантропных мух Таджикистана. – Л.-М., 1948. – 341 с.

15. Інформаційні ресурси

3. <http://www.nbuv.gov.ua> – сайт національної бібліотеки України
4. <http://www.zin.ru> – сайт Російської академії наук
5. <http://zoomuseum.net/> – сайт зоологічного музею
6. <http://biologiya-online.ru/category/razvitie-biologii-na-ukraine/zoologicheskie-issledovaniya> – сайт біологія онлайн
7. <http://worldofscience.ru/biologija/38-zoologiya/1427-sovremennye-metody-zoologicheskikh-issledovanij.html> – сайт «Світ науки»
8. <http://www.glazunova.su/p39aa1.html> – сайт вчителя біології
9. <http://zmmu.msu.ru/psc.htm> – зоологічний музей московського університету